

HALİFE ÖMER B. HATTAB DEVRİNDE ETKİLİ YÖNETİM (*)**Halit ÇİL (**)****Özet**

Yönetim kavramı, hangi kararların yerine getirildiği, gücün nasıl uygulandığı ve vatandaşların nasıl söz sahibi olduğu hususlarındaki karar sürecidir. Bu yazının amacı, modern ve İslami her iki açıdan etkili bir yönetim teorisini keşfetmek ve anlamaktır. Bu yazıda Halife Ömer b. Hattab döneminde bu teorinin temel unsuru analiz edilecektir. Etkili yönetim öğretiminin, şer'î siyaset ve şeriat çerçevesinden anlaşılabilirliği varsayıldı. Etkili yönetim kavramı, sinerjik katılım sayesinde uygulanması ile bir politika formülasyonu olarak idari, siyasi ve ekonomik olmak üzere çeşitli sektörler tarafından -verimli, dürüst, adil, şeffaf ve hesap verebilir- çeşitli özellikleri üzerinde durularak yönetimde daha yüksek bir kalite elde etmek için ortaya çıktı ve bilinir oldu. Bu yüzden vatandaşın yasal çıkarını koruyan ve tanıyan (maslahatu'l-amme) bir yönetim modeline doğru olan şer'î siyaset kavramı ile bağıntılıdır. Bu kavram halife Ömer b. Hattab tarafından egemenliği boyunca uygulandı ve şer'î siyaset kavramının, daha alakalı ve güncel ihtiyaç ve durumlar için geçerli olacak şekilde daha özel bir yaklaşım ile geliştirilebileceği gösterildi.

Anahtar Kavramlar: İslam, Etkili yönetim, İslami yönetim sistemi, Halife Ömer b. Hattab.

Giriş

Hükümet reformasyonu, siyasette yeniden yapılanma ve daha iyi yönetime yaklaşıma odaklanmakla yönetim, iyi yönetim, etkili yönetim veya bazı araştırmacılarca tanımlandığı şekliyle insani yönetim ve

* Sharifah Hayaati Syed Ismail al-Qudsy and Asmak Ab Rahman (Academy of Islamic Studies, University of Malaya, Malaysia), "Effective Governance in the Era of Caliphate `Umar Ibn Al-Khattab (634-644)", *European Journal of Social Sciences*, Volume 18, Number 4 (2011), pp. 612-624.

**Dr., İlahiyatçı, Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, halitcil@gmail.com.

katılımcı yönetim nosyonu, günümüz hükümet düşünce ve uygulamasında gittikçe artan öneme haiz oldu. Buna rağmen yönetim kavramı yeni olmayıp beşeri medeniyet kadar eskidir. Ancak onun terminolojisi 1990'larda popüler, moda ve küresel ilginin parçası oldu (Thomas G. Weiss 2005).

Kavramsal olarak yönetim; idarecilik, siyasal çalışmalar ve küresel olarak ülkelerin planlamalarına yeni bir boyut getirmişti. Görünüşe göre o, ülkelerin yönetiminde önemli strateji, işleyiş, metot ve tekniklerden biri oldu. Terime dair çeşitli tanım ve anlayışlardan dolayı yönetim fikri hala genişçe tartışılabilir. Mesela çeşitli yerlerde iyi yönetim; şeffaflık, kanunun egemenliği, verimli halka açık hizmetler eşliğinde demokrasi ve iyi sivil haklar ile ilişkilendirilmiştir. Bazı tanımlarda devlet yönetiminden daha geniş nosyona sahip olmasına rağmen, tipik olarak devlet yönetimi ile eşanlamlı olarak tanımlanmıştır (Thomas G. Weiss, 2005). Yönetim alenen ve özel olarak resmi kurumlar ve sivil toplum arasında etkileşimi gerektirir. Ancak hükümete yönetim olmaz ise de, yönetim sadece sonuca göre hüküm veremez fakat onları üreten yöntem ve ilişkileri de dikkate almak zorundadır.

Bu yüzden bu makale; yönetilen ve yönetenler arasındaki süreç ve umumi ortaklık için mekanizmalar inşa edici ilişkiler bakımından, yönetim ve etkili yönetim kavramı hakkında etraflıca tahkikat yapmayı dener. Ek olarak bu makale İslami politik bilim teorisine göre bu kavramın nasıl en iyi açıklanacağını araştıracaktır. Müslüman siyasal bilim adamları arasında tartışılabilir bir konu olup olmadığı ve İslam tarihi ve medeniyetinden bugünkü uygulamada kabul edilebilir kesin bir model çıkıp çıkmayacağından bahsedilecektir. Bu makale, “şer’î siyaset (es-siyasetu’l-şer’iyye)” teorisinin İslami yönetim fikrini en iyi tasvir eden teori olduğunu önerir. Bununla birlikte bu yazı, İslam’ın temel kural ve prensiplerine aykırı olmamayı asla unutmadan, uygulama ve güncel tartışmaya fayda sağlama adına varolan teoriyi

tazeleme ve geliştirmek için yeni bir gayrettir. Bu bakımdan, nasıl uygulandığı üzerinde olduğu gibi daha iyi bir görüntü vererek teorik yapıyı tamamlamak için Halife Ömer b. Hattab hâkimiyetindeki yönetim pratiği de araştırılmış olacaktır. Müslüman liderlik tarihi boyunca yenilik ve reform için iyi uygulama modeli olarak birçok Müslüman bilginlerce ispatlandığı ve tanındığı için bu yönetim seçildi (Al-Buraey, 1985).

Çağdaş Bakımdan “Etkili Yönetim” Kavramı:

Özellikle küreselleşme devrinde devlet hizmetlerini daha iyi organize etme ihtiyacı, etkili yönetim kavramını benimsemede temel faktörlerden biri oldu. Aynı zamanda yönetim yöntem ve mekanizmaları, iyi ve etkili hükümetin başarısını engelleyen yolsuzluk ve bürokrasiyi düzeltmede de kullanılır. Umumi ve özel yönetimin her ikisinde, daha fazla popüler yazar hükümet kelimesiyle eşanlamlı olarak kullanma eğilimindeyken, birçok akademisyen karmaşık yapı ve yöntemler seti anlamında bu kelimeyi kullanır (Al-Buraey, 1985). Yeni Webster’s Uluslararası Sözlüğü bu terimi; “yönetim hareket, eylem, tarz, makam ve gücü; hükümet”, “idare etme hali” veya “yönetim ve düzenleme metodu” olarak tanımlar. Goran Hyden (1995) en çok, sosyal amaçlarla hükümet ve diğer umumi ve özel vasıtaları yönetme ile ilgili olduğunu tartışmıştı. Küresel Yönetim Komisyonu yönetimi, umumi ve özel ortak sorunlarını yönetmede bireysel ve kurumsal birçok metotların toplamı olarak tanımlar. O, çelişkili veya çeşit çeşit ilgiler (görüş) barındırabilme ve elde edilebilir birlikte çalışma eylemine doğru devam eden süreçtir. İnsanlar ve kurumların her ikisinin çıkarlarına olduğunu kabul ettiği ve kavradığı resmi olmayan düzenlemeler kadar iyi olan, itaati zorla yerine getirmeye izin veren resmi kurum ve rejimleri içerir (Commission on Global Governance, 1995). Literatüre giriş olarak bu tanımların bazıları ile yazar, modern ve İslami açı ve anlayışların her ikisinden bu kavramın “neliğini” açıklayacaktır. Bu araştırmanın nedeni, bu alanda

akademisyenlerce henüz ortaya konulmamış ve tartışılmamış İslami açıdan etkili yönetim kavramını geliştirmektir.

Ülkeleri bilgi, deneyim ve insanların daha iyi bir hayat inşa etmelerine yardım eden kaynaklara bağlayan ve değişimi savunan ve destekleyen bir kuruluş olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yapıldığı gibi, geniş yönetim tanımları sıklıkla tartışılmış ve çeşitli anlam ve açılar getirilmiştir. UNDP'ye göre yönetim “bir milletin sorunlarını halleden politik, ekonomik ve idari otoritenin uygulamasına atıfta bulunur. O, vatandaşların ve grupların görüşlerini açıkça ifade etmelerini sağlamaya, yasal hak ve yükümlülüklerine alıştırmaya ve farklılıklarına arabuluculuk yapmaya doğru karışık mekanizma, metot ve kurumlardır” (Sakiko Fukada-Parr & Richard Ponzio, 2007).(*)

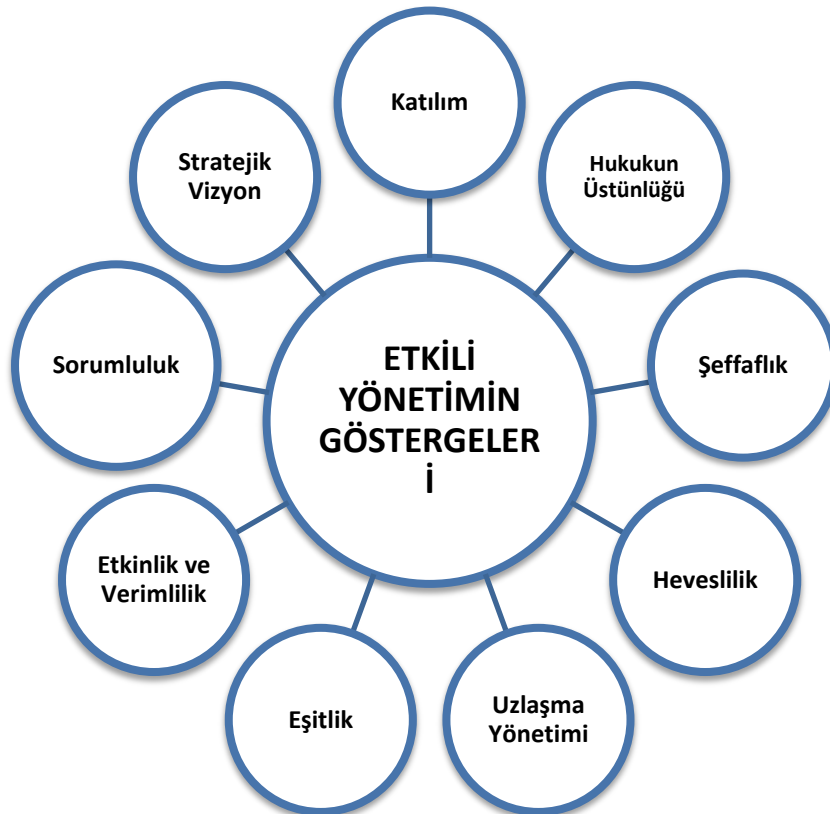
Yukarıdaki tanımlar baz alındığında; yönetim, devlet tarafından kontrol edilen hükümetin alternatifi olarak algılanır. O birçok anlamları barındırır fakat bu tanımların çoğu, etkili düzenleme ve sorumluluk için bir post-politik araştırma etrafında bir araya gelmiş isimlendirmeler olabilir. Yönetim kullanımlarının çoğu, geleneksel demokratik hükümet şekillerine gerçek bir tehdide tavır koyma vaziyetine işaret eder (Paul Hirst, 2000). Yönetim, gelişmiş ülkelerde alternatif siyaset kuruluşlarının bazıları ve gelişmiş dünyada sivil topluma doğru örgütlenme için yeni bir potansiyel olarak NGO'nun oynadığı rol olarak kullanılır. Kavram, 1980'lerin başından beri umumi yeni yönetim stratejilerinin gelişmesini de anlatır.

* Asya Kalkınma Bankası (The Asian Development Bank(ADB), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (The Organization of Economic Co-operation and Development (OECD), Dünya Bankası, Ottawa Yönetim Enstitüsü (World Bank, Institute of Governance Ottawa), Uluslararası İdari Bilimler Enstitüsü (International Institute of Administrative Sciences), Tokyo Teknoloji Enstitüsü (Tokyo Institute of Technology)'nün benzer tanımları, konunun uzamaması için tercüme edilmemiştir (HÇ).

Etkili Yönetim Nedir?

Yönetim ancak yönetim uygulamasında ortak olunan ve yerleşmiş olan değerlerin karakteristiğini veya kalitesini temel alarak iyi veya kötü, etkili veya etkisiz olabilir. Değer bir ülkenin yönetiminin önemli unsurlarından biridir. Bu basit açıklama UNDP desteğiyle uyum içindedir.

Bu organizasyon etkili yönetim için ana hatlarıyla 9 karakteristik belirlemiştir. 9 önemli gösterge şunlardır:

Ancak, Thomas G. Weiss (2005) 'ye göre istenilen etkin yönetimi gerçekleştirmek için başka bir nitelik; insan haklarının evrensel korunması, ayrımcı olmayan yasalar, etkin, tarafsız ve hızlı bir yargı süreci ve kaynakların ve karar vermenin başkentten yerel seviyeye devridir. Zawawi Mohd Nordin (2004) etkin yönetimin dört özelliğini öne sürer; hukukun üstünlüğü içinde hükümet işlerinin yönetimi, temiz, etkili ve güvenilir. Bir de Birleşmiş Milletler Afrika Geniş Özel Girişimi (UNSI 2009)'nin başka bir kriteri var; meşruluk, dernek ve katılım

özgürlüğü, medya özgürlüğü, tarafsızlıkla uygulanır adil ve köklü yasal çerçeveler, bürokratik hesap verebilirlik ve şeffaflık, serbestçe kullanılabilir bilgi, etkin ve verimli kamu yönetimi ve hükümetler ve sivil toplum örgütleri arasında işbirliği. Ancak Gary (2002) etkili yönetimin boyutunu; bir ülke kaynaklarının açık, şeffaf, sorumlu, adil ve insanların ihtiyacına cevap veren, hukukun üstünlüğü, şeffaflık, hesap verebilirlik ve kamu yönetiminin etkinliği ve aktif bir sivil toplum olarak bir şekilde etkin yönetimini gösterir.

Yukarıda bahsedilen etkin yönetim kriterinden yazılanların çoğu kamu sektörü, hükümet arasındaki işbirliği, özel sektör ve sivil toplum, ve bürokratik hesap verebilirlik ve şeffaflığın etkili ve etkin yönetimine temel odaklanma ile anonim boyutlarını karşılar. Bunun aksine “zavallı” veya “etkisiz yönetim”, bir güç kişiselleştirmesinin, insan haklarının eksikliğinin, yolsuzluk uygulamalarının ve pratikte sorumsuz hükümetin olduğu bir ülke tarafından çalıştırılabilir (Oxford University: Merton College, March 10th-11th, 2006).

İslam'da Etkili Yönetim Kavramı

İslam'ın etkili yönetim kavramı, İslam'da devlet yönetimleri için en popüler “*şer’î siyaset*” kavramı tarafından tarif edilebilir. Arapça “*sasa*” kelimesinden türetilen “*siyaset*” kelimesi; düzenlemek, idare etmek, yönetmek ve politika anlamlarına gelir. Siyasetin temel amacı; düzenleme, idare etme ve belirli hedeflere ulaşmak için siyasi bilgeliği kullanmadır (İbn Manzur, 1968).

Kavramsal olarak, İbn Kayyim el-Cevzî (1961)'ye göre şer’î siyaset, özellikle Hz. Muhammed tarafından bahsedilmemiş ve Yüce Allah tarafından açığa vurulmamış olsa bile, insan yararını sağlama ve onları herhangi bir tahribattan koruma eylemidir. Halbuki Ahmad Fathi Bahansi (1965) şer’î siyasetin, İslam hukukuna (şeriat) uygun olarak Müslüman yararlarının yönetimi olarak ifade eder. Abdul Wahab Khallaf (1984)'a göre; İslam hukuku doğrultusunda herhangi bir

zarardan öğrencileri korumak ve faydaları teşvik etmek de dahil olmak üzere, İslam devleti için genel konuları yönetme manasına gelir.

Daha genel bir tanımında Makrizi onu, iyi amaçlar başarma olarak tanımlar. Ayrıca o siyaseti iki gruba ayırdı. Şöyle ki; “adil veya iyi yönetim” şer’î siyaset olarak bilinen siyaset kurallarını izlemek zorundadır ve ikinci grup, “kötü veya adaletsiz yönetim” veya zalim siyaset olarak bilinen şer’î siyasete ters olandır. Bununla birlikte Fathi Uthman (1979)’a göre şer’î siyaset; yönetim ve anayasal kanun uygulamasına; halife (yönetici), ehl-i hal ve’l-akd (istişarî üye), şahsi doğruluk, umumi çıkar (maslahatu’l-amme) ve diğerlerini içeren hükümet otoritesine göndermede bulunan bir terimdir. Bu bakımdan bunların hepsi yakından ilgili tanımlardır ve şer’î siyasetin ana odaklarından birinin hükümet kurumlarının yönetimi ve devletin çıkar kaynakları ve şeriat kuralları çizgisinde toplumsal yararı olduğuna işaret eder.

İslamî yönetimi veya alt kavram ve siyaset uygulaması olarak yönetimi anlamada Al-Buraey (1985), Kur’an-ı Kerim’in çeşitli yerlerde *yudebbiru* tabirini kullandığını belirtir. Genel manası düzenlemek, önderlik etmek, işletmek, yönetmek, planlamak, yönlendirmek, ekonomik planlama ve ticari uygulamanın her ikisini düzenlemektir. O’na göre, İslamî yönetim aslında hükümet ve insanları veya modern politik bilim terimi demokrasiyi anlama doğrultusunda işler. Bunun için, hükümdar, yönetici ve vatandaş arasındaki temel işbirliği, ülkeyi iyi yönetmede ayrılmazdır. Gerçekten şer’î siyasetin asıl amacı, felaha (mutluluk) ermek ve şeriat metodolojisinde “faydalı olanı destekleme ve yıkımdan uzak durma” (جلب المصالح ودرء المفساد) olarak vurgulanan yıkımdan (fesad) kaçınmaktır.

Kur’an-ı Kerim’de Yüce Allah şöyle buyurur: “Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir” (Âl-i İmrân: 104).

Yeni ortaya çıkan fikir veya bu amacın başarısını destekleyen kanıtlanmış kavramın herhangi biri, şeriat ve şer'î siyasetin bizzat değişmez ve birbirine geçmiş amacı ile teşvik edilmiştir. Şeriat ve şer'î siyaset arasındaki kafa karışıklığından kurtulmak için yazar evvela, ilerideki tartışmadan önce şeriat terimi hakkında temel bir açıklama getirecektir.

Etkili Yönetimin Yapı ve Kaynağı Olarak Şeriat ve Şer'î Siyaset

Genel olarak İslamî pratiğin tabiatını tam olarak anlamak için şeriat terimi öncelikle açıkça anlaşılmalı olmalıdır. Şeriat tam olarak “yol” veya “su kaynağına yol” manalarına gelen Arapça bir kelimedir. O İlahi kanun sistemi ve inanç ve uygulama yoludur (Fathi Uthman, 1979). Şeriat doğasında Yüce Allah ve asıl uygulayıcısı olarak O'nun elçisi Hz. Muhammed'den gelmiş olarak İlahidir. Böylece bütün Müslüman eylemleri temel İslami kuralları ve Kur'an-ı Kerim, sünnet, icma (Müslüman fıkıh alimlerinin fikir birliği ve ittifakı) ve kıyas (İlahi prensiplerin asıllarından benzeşim)'da altı çizilen ana hatları takip etmek zorundadır. Gerçekten Şeriat, günün şartlarına uymayan ve Müslüman pratikleriyle ilgisi olmayan herhangi bir şeyi engellemede kendisinde genel prensipler ve geniş ana hatlar barındırır; Müslümanların sağduyusuna bağlı uygulamaların detaylarını terkeder. Ayrıca, o bağımsızdır ve onların zihin, vicdan ve imanlarına göre bireysel çalışmalarına izin verir (Fathi Uthman 1979). Makâsıdu's-Şerîa olarak bilinen Şeriatın beş temel amacı şöyledir:

Şeriat, aynı zamanda Müslüman çalışma sistemi için bir standartlar setidir. Şeriat ile biz anlama ve pratiğin standarda uyup uymadığını belirleyebiliriz. Üstelik, bir standart olarak o, insanların doğruyu yanlıştan, ahlaki olanı olmayandan, etik olanı olmayandan ayırt etmesine izin verir. Gerçekte bu standart sadece bir teori değil, aynı zamanda Müslüman devletin ilk uygulama tarihinde, özellikle Hz. Muhammed ve hıassaten Hz. Ömer devrine özel vurgu ile dört Raşid Halife döneminde izlenebilen bir pratiktir. Aslında iki çağdaş halk yönetiminde önde gelen ilim adamları Luther Gulick ve James Pollock'un 1962 yılında çıkardıkları Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin İdari Yönetim Organizasyonu (Mısır) üzerine raporda, Halife Ömer zamanındaki İslam kültürü modern zamanlardaki güçlü ve başarılı bir hükümet ve etkili bürokrasi için en iyi temellerden biridir (Abdul Malek A. Al-Sayed, 1982). Kur'an-ı Kerim kaynağında yönetimle ilgili ana ilke ve kurallara Nisa: 58-59, Maide: 2, Enbiya: 105, Hacc: 40-41, Nur: 55 ve Hadid: 25 gibi çeşitli ayetlerde atıflarda bulunulmuştur. Aşağıdaki gibi okunabilen Hz. Muhammed tarafından ifade edilen bir yönetim kuralı şöyledir:

“Dikkat edin! Sizin her biriniz bir çobansınız ve her biriniz sürünüzden sorguya çekileceksiniz. Bir lider insanlar üzerinde çobandır ve sürüsünden sorguya çekilecektir” (Buhari, 1986).

“Sizden biriniz kötü bir fiili görür görmez, onu eliyle değiştirsin; eğer eliyle değiştiremezse, o halde diliyle değiştirsin; ve eğer diliyle de değiştiremezse, kalbiyle değiştirsin ve bu imanın en zayıfıdır.”

Eğer etkili yönetim kavramı iyi değerlerin çeşitli setleri ile ayrılamazsa, İslam’da görebileceğimiz gibi, her insani pratiğin iyi değerlerle uyumlu olması gerekir. İyi değerler olmaksızın böyle pratikler ne kadar yüce olurlarsa olsunlar, Allah’ın nazarında iyi bir iş sayılmazlar. Ahlak olarak bilinen bu iyi değer, şeriatın parçasıdır ve bundan dolayı şer’i siyasetin de parçasıdır. Aslında ahlakla, yönetim pratiği sadece onun standardını karşılar fakat Yüce Allah’tan ödülünü de kazanacaktır. Ödül Allah’ın iradesine bağlı çeşitli biçimlerde verilebilir. Ödüller arasında hayatın kutsanması vardır; yaş, sağlık, aile, iş durumu ve mülkiyet gibi varlık kutsaması vardır ve bu ödüllerin en paha biçilmezi Cennettir (‘Ahmad İbrahim’ Abu Sin, 1981). Bu Allah’ın şu ayetinde okunabilir:

“Erkek olsun, kadın olsun, her kim de mümin olarak iyi işler yaparsa, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.” (Nisa: 124).

İslam’da kötü veya adaletsiz yönetim halk şikayeti veya kendiliğinden belirlenmiş göstergelerle uyumsuzluğuna dayanarak yargılanmaz, aksine Şeriat standardıyla ve şer’i siyaset prensipleriyle uyumsuz olduğu zaman yargılanır. Bundan dolayı kötü yönetim günah olarak görülür. İslam’da, ‘derinden kavranmış kendi değerlerini doğrulayacak bir hayat yaşamak’ gibi bir durum olmaz, çünkü takip edilecek standart ve prensipler vardır. Gerçekten, bir kimse başka birinin ilerleyişinin sadece kendi ideallerine mi, yoksa İslami öğretisi ve ahlaklı toplumun ideal ve davranışlarına mı dayalı olup olmadığı

kontrol etmek zorundadır. Sadece bu yolla yönetimde ahlaki kültür biçimlenmiş ve formüle edilmiş olabilir. Allah bu etkiyi şöyle söyler:

“Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcıyarak) ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez.” (Kasas: 77).

Ahlakın bazı örneklerine Kur'an'da aşağıdaki gibi çeşitli ayetlerde atıfta bulunulmuştur:

- Bütün ilişkilerde dürüstlük ve sağlamlık (Nahl: 92)
- Adaleti yerine getirme (Nisâ: 58,42; En'âm: 153; Şûrâ: 15)
- Sadakat (Nisâ: 59)
- Şahsi sorumluluk ilkesi (En'âm: 164)
- Dayanışma ve onun sınırı (Mâide: 2; İnsân: 24).

İlk İslami yönetimin üç özelliği: Birincisi; İslami yönetim kendi görüşüne yabancı bazı sistemleri özümsemi. Mesela, Suriye ve Mısır'da Araplar Roma sistemini ve İran'da İran devlet sistemini benimsediler. İkincisi; İslami yönetime merkezi odak olarak 'Yüce Allah Korkusu'na dayanan dini ve ahlaki ruh hakim olmuştur. Üçüncüsü; İslami yönetim, Müslümanları *icthad*'ı uygulamaya teşvik eder ve Müslümanların fikirlerine saygı gösterir ve eğer onlar *Şeriat*'la ters düşmezlerse onları uygular (Al-Buraey, 1985). Şer'i siyaset yoluyla etkili yönetime ulaşmak için çeşitli temel ilkeler dikkate alınmalıdır:

- 1- İman (Allah'a ve Resulüne (S.A.V.) iman ve onların hükümlerini kabul etme)
- 2- Emanet (Sorumluluk)
- 3- Ahlak (İyi ahlaki değer)
- 4- Şura (Karşılıklı danışma)
- 5- Hisbe (Önleme ve yanlış yapmayı yasaklama)

Bu yazının amacı açısından, kamu ilgisine odaklanmış olan, sadece emanet ve Şura ilke ve pratiği tartışılmaktadır. Bu yazıda, Maverdi, Farabi, İbn Teymiyye ve İbn Haldun'un da içinde bulunduğu farklı alimlerin altı çizilmeye değer ilkelerle ilgili görüşlerine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Fakat, farklılıkların yanı sıra, kamuya sosyal yararı getirme ve daha iyi yönetme amacını besleyecek olan, şer'i siyasetin ana hedefi tartışılmazdır. Bu kavram, Kur'an ve Sünnet (peygamber geleneğinin) ana hatlarıyla daima uyumlu olma zorunluluğu yanında çağın ve yerin şartlarının gerektirdiği toplumun ihtiyaçlarıyla ilgili olarak ve ihtiyaçlar İslam hukuku veya *şer'iata* karşı olmadığı sürece tabiatında esnektir. Mevdudi'ye göre (1987):

Şeriat, elbette şeriat tarafından konulan sınırlara bağlı idare hukuku çerçevesini vermişti. Gerçekten aynı yolda Anayasa hukukunun temellerini vermişti ve yaşadıkları ülke veya çağın ihtiyaçlarına uygun olarak ayrıntıları inşa etmeyi Müslümanların sağduyularına bırakmıştı.

Günümüzde etkili yönetim olarak bilinenin ne olduğu bağlamında şer'i siyaset kavramı ve prensiplerini uygulamada, Halife Ömer b. Hattab on yıllık liderliğinde başarılı olduğunu ispat etti. Onun yönetimi yenilik, reform ve yüksek sorumluluk olarak vasıflandırıldı (Al-Buraey, 1985). Örnekleme için bazı İslami eserler onun liderlik sürecini yazdılar, bir defasında Ömer, Irak'ın dağlık yollarında bir katırın düşmesinden ve ayağını kırmasından ve Allah'ın bu bölgedeki yolları niçin düzeltmediğinin hesabını sormasından korktuğunu söyledi. Halkın menfaati ve güvenliği için onun endişelenmesi aşağıdaki alıntıdan açıkça anlaşılabilir (Al-Buraey, 1985);

“Ben valileri ve memurları sizi dövmeleri ve paralarınızı almaları için atamıyorum, bunun aksine sizi eğitmeleri ve hizmet etmeleri için atıyorum.”

“Dinleyin, doğrusu sizi kral ve hükümdarlar olarak göndermiyorum; aksine insanların takip edebilecekleri yol gösterici liderler olarak gönderiyorum. Müslümanlara doğruları sunun; küçük düşmesinler diye onları dövmeyin; şımaracakları şekilde onları övmeyin. Güçlü olanlar zayıf olanları ezmesin diye kapılarınızı onlara karşı kapatmayın.”

Emanet (sorumluluk ve mesuliyet) prensibini desteklemek için Halife şöyle dedi: “Doğru yaparsam bana yardım edin; yanlış yaptığımda beni düzeltin” (İbnu’l-Cevzi, 1987). Yönetimde etkililik halk yararına dayanır, onun hükümdarlığı seçim ve sivil memur atamasında birkaç şartı vurgular: birincisi, onlar mütedeyyin, yetenekli ve güvenilir kişi olmayı içeren iyi özelliklere sahip olmalıdırlar; ikincisi, seçilen kişi kalıcı olarak hükümete katılmadan önce iki veya üç aylık bir deneme süresi geçirmek için geçici olarak tayin edilecektir. Deneme süresi kişinin davranış ve yeteneğini değerlendirmek içindir ve tayin yapılmadan önce Halife Ömer genellikle danışma kuruluna danışırdı. Bu kurum ve uygulama *Şûra* olarak bilinir; üçüncüsü, terfi ettirilen devlet memurlarına yüksek ücret ödenecektir. Bu yüksek ücret politikası onların dürüstlüğü için ve onların rüşvet almaları için sebep olmamasını sağlamak için başlatılmıştı (Şibli Numani, 1957). Bu değer-temelli iyileştirmeler ve terfiler, kariyer büyüme politikaları ve teşvikler sivil hizmette daha iyi icracıları alıkoymak için önemlidir. Aslında bu, etkili yönetim pratiğinin altını oyan yolsuzluk ve yozlaşmayı azaltmak için mekanizmalardan biridir. Sivil memurlar yeterli derecede eğer halk hizmetinde gereken doğruluğu, profesyonelliği, bütünlüğü sürdüreceklerse maaşlarının ödenmesine ihtiyaç duyarlar.

Halife Ömer sık sık Müslümanların işlerini kontrol ederdi ve bir kişi incelemesi yoluyla onlar hakkında bilgi edinirdi. O pazarlara giderdi ve zamanında olan ihtilafları çözmeye çalışırdı. O kendi gözleriyle insanların bir görüş kazanması için bütün İslam topraklarını dolaşmayı

bile amaçlamıştı. Ayrıca O şöyle buyurmaktadır: “Eğer ben uzun bir zaman için yaşayabilseydim, halkın durumunu bizzat görmek için bütün İslam topraklarına gider ve dolaşırdım. Böylece benim zamanımda yerine getirilemeyen çeşitli ihtiyaçlara sahip olduklarını bilirdim. Eğer vali bana ulaşmada başarısız olursa, bu sorun bana ulaşmaz. Şam’a gider ve orada iki ay kalırdım. Sonra Cezire’ye gider ve iki ay kalırdım. Ve ondan sonra Mısır, Kufe ve Basra’ya gider ve her bir yerde iki ay kalırdım. Ümit ederim ki benim çabam Allah tarafından iyi bir çaba olarak kabul edilebilir (İbnu’l-Cevzi, 1987).

Taberi, Ömer b. Hattab’ın bir gün halka şöyle bir hutbe verdiğini rivayet eder (İbnu’l-Cevzi, 1987):

“Yoldaşlarım, Allah’ın adıyla, sizleri incitmek için bir temsilci veya bir vali göndermedim. Aynı zamanda mallarınıza el koymalarını da istemedim. Onlar ancak size İslam ve Sünneti öğretmeleri için gönderildiler. Kim bundan başka bir şey yaparsa, lütfen şikayetleri bana iletin. Allah’ın adıyla, ben sapan kişiler için ciddi olarak harekete geçeceğim. Amr İbnu’l-Âs aniden ayağa kalktı ve şöyle dedi: “Ey Müminlerin Emiri, milletin işlerini yürüten ve vatandaşa hizmet veren kişilere ceza mı vereceksin?”. “Evet” dedi Hz. Ömer, “Niçin olmasın?”, oysa ben kendim Resulullah’ın bunu yaptığını gördüm. Sonra Hz. Ömer, Amr İbnu’l-Âs’a şöyle dedi: “Vatandaş acımasız bir lider ve acımasız bir kraldan çok korkar”. Sonra memurlarına şunu tavsiye etti: “Aklınızda tutun! Hiç Müslümanları rencide etmeyin. Eğer böyle yaparsanız onları hakir düşürmüş olursunuz. Ordunuzu ailelerinden çok uzakta ve çok uzun süre ayrı tutmayın çünkü bu onlara iftiraya yol açabilir ve ayrıca kesinlikle haklarına engel olmayın, çünkü bu onları karşıt yapacaktır.”

Halkın ihtiyacını karşılamak ve iyi yönetmek için Halife Ömer aşağıdaki düzenlemeleri ortaya koydu (İbnu’l-Cevzi, 1987):

1. Hisbe teşkilatı: Pazarda hukuk ve düzeni korumak için bir kurumdur. Bu muhtesib olarak bilinen bir memur tarafından yönetilmektedir.
2. Halifeye ulaşan şikayetleri soruşturmak için özel bir ofis. Bu iş için çok güvenilir ve emin bir kişi atanır.
3. Beytülmal veya Hazine.

Halife Ömer'in liderliği döneminde o idari modeli etkin ve verimli şekilde değiştirdi. Etkin biçimde her ikisinde uzmanlaşmak amacıyla yargı ve yürütme görevlerini ayırdı. Yargının işlevini gerçekleştirmesi için il ve bölge valisinin rolünden ayrı ve müstakil özel hâkimler (Kâdı) görevlendirildi ve kâdı halifenin denetimi altında konumlandırıldı (İbnu'l-Cevzi, 1987).

Güç ayrılığı yargı yönetimine yarar sağlayabilir ve mahkeme idaresinin verimli çalışmasına imkan tanır. Ömer tarafından önerilen ideolojik sistem, güç ayrılığı ile doğru yerde güç ve otorite kullanımı liderler ve halkın her ikisi için en iyi teşvik ediciler arasında oldu (İrfan Mahmud Ra'ana, 1970).

Bundan başka ekonomik sistemlerdeki stratejik planlama, insanlara ve devlete en yararlıyı temin etme ve Allah'a sorumluluk ve yükümlülüğünü tam gözetme olarak takdim edildi. Halife Ömer, Kur'ânî prensiplere dayalı adalet ve eşitliği vurgulayan, ekonomik eşitliğin ulaşılabilecek hedef olarak ve de başarılıca yerleşmiş prensip olarak ortaya konulduğu en iyi ekonomik sistemlere ilham verdi. O, ülkelerin maliye sistemlerinden toprak mülkiyeti sisteminin temelini oluşturan bir türü tanıttı. Ömer b. Hattab'ın hilafeti süresince hüküm süren toprak mülkiyetinin farklı sistemleri şunlardır:

1. İkta veya Bireysel mülkiyet sistemi. Yararlananların mülkiyet hakları ikta imtiyazı ile verildi; sahiplerinin toprağı herhangi bir şekilde istediğı gibi kullanmakta özgür olduğu bu tür iktaya temlik iktası denildi.

2. Hima veya kolektif toprak mülkiyet sistemi. Hima, Ömer'in zamanında yaygın olan çok önemli bir kurum idi. Bu toprak bir veya daha fazla kabileler tarafından sahip olunduğu anlamına gelir.
3. Taht toprakları veya devletin toprak ağalığı. Farklı ülkelerin fethiyle devletin toprak ağalığı da gelişti. Bu sisteme göre toprak devlete aitti ve çiftçiler devletin kiracıları oldular. Çiftçiler mülkiyet haklarını beğenmediler ve toprak devredilemedi veya sahipleri tarafından satıldı.
4. Özel toprak ağalığı. Bu, Yahudiler ve Hayber ile bir anlaşma yapan Peygamberimiz tarafından ilk kez uygulandı.
5. Köylü mülkiyeti. Bu sistemde sahipleri toprağı sürdürdü. Bu sistem Arabistan'da özellikle ekilebilir ve verimli yerlerde yaygın oldu (İrfan Mahmud Ra'ana, 1970). Halife Ömer, Irak, İran ve Mısır gibi tarım ülkelerinin fethinden sonra toprak reformunu ortaya koydu. Ömer, toprağı başında bulunmayan toprak beyliği konusunda cesur bir adım attı ve İslam devletinde toprak sahipliğinin bütün modelini değiştirdi. Ayşe'nin rivayet ettiği Hz. Peygamber hadisi şöyledir (Al-Nasa'i, 1991): *من احيا ارضا ليست لاحد وهو* "Kimseye ait olmayan işlenmemiş bir toprağı işleyen biri, öncelikli kullanım hakkına sahiptir."

Halife Ömer, gelişen bir ekonomide tarımın önemini fark etti ve geliştirilmesi için birçok adımlar attı. Fethedilen topraklarda sulama kanalları kazıldı ve barajların inşası, su depoları kazılması ve suyun dağıtımı için savak ve kanallar inşa edilmesi için geniş bir şube kuruldu (İbnu'l-Cevzi, 1987).

Bundan başka, eğer modern veya çağdaş etkin yönetim kavramı şeffaflık, hesap verebilirlik, halkın katılımı ve şer'î siyasette ilgilerinin toplanması üzerinde yoğunlaşması ise, şura prensibi bu odakları en iyi şekilde açıklar. Şûra Arapça bir terimdir ve basit manası karşılıklı

danışmadır. Kuran'da takdire şayan bir eylem olarak aşağıdaki gibi bahsedilir:

“Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever” (Âl-i İmrân, 159).

Bu ilke, şeffaflık, sorumluluk, saygı, güçlenme, ifade özgürlüğü, insanın bireysel onuru ve bir uygulamada hep beraber işbirliği gibi yönetim için çok önemli değerler göstermektedir. Hem de İslami yönetimin değerini gösterir ve diğer gruplar ve onu sistem yapma kararlılığında olan kişilerce hoş karşılanır. Bu kişiler, nitelikli olduğu kanıtlanmış Ali b. Ebi Talib, Osman b. Affan, Talha, Ubeydullah, Zübeyr b. Avvam, Sa'd b. Ebi Vakkas ve Abdurrahman b. Avf'ı içeren çeşitli kabilelerden liderlerden oluşan üyeleriyle genişlemeyi ve büyümeyi sürdürdüler. Özellikle önemli konular üzerine karar verme zamanı geldiğinde, onlar toplantı üyesiydi. Halife Ömer, onlara şöyle diyerek bir mesaj verdi; “Hepinizi toplumunuzun lideri olarak bulup çıkardım ve bütün işlerin, hepinizin üzerinde durarak karar verilmesine ihtiyacı var” (İbnu'l-Cevzi, 1987).

Bu prensip ve uygulama da etkin İslami yönetimin kurulmasına bir önkoşul olarak; popüler bir rıza olan “ridau'l-avam”ı, toplu müzakere olan “ictihad-ı cemaî”yi ve toplu sorumluluk olan “mesuliyet-i cemaiyye”yi şart koşar.

Sonuç

Bu yazı çağdaş tartışma ve çalışmada şer'î siyaset kavramını yeniden oluşturmak için tasarlanmıştır. Çağdaş tartışmalarda etkili ya da iyi yönetim kavramı, mevcut durum ve yönetimde uygulanmış olan şer'î siyasetin temellerini harekete geçirmede faydalı olduğu gösterildi. Literatür taramasından etkin yönetim kavramının kendisinin tartışılabilir ve görüşlerin bol olduğu ispatlandı. Özellikle halkın terminolojiyi kavraması mümkün olmayabilir veya gerçekten daha

önceki kullanımını bu yazının yapmayı denediği kadarıyla ancak şimdilik basit bir açıklama olarak netleşmeye başlıyor. Yönetim açıklaması Müslüman için literatür ve uygulamanın her ikisinde İslam öğretilerinin sağlamış olduğu çözümleri görmek için çok önemlidir. Bu yazıda bir yapı olarak Şeriat ile şer'î siyaset kavramı ve onların değerleri ve özelliklerinin etkin yönetim için kıstas olabileceği gösterilir. Şeriatla çelişmediği sürece yeni fikirler ve uygulama almada şer'î siyasetin esnekliği, insanlara daha iyi yaşam getirebilir ve kendi dönem, yer ve nüfusuna uyması için kavramın etkili bir şekilde uygulanmasına izin verir. Yönetim için altı çizilen bazı özellikler İslam'ın ahlak kurallarına göre de olmalıdır. Kötü ve ahlaksız bir şekilde gerçekleştirilmesi halinde yönetim gibi bir şey yok olacaktır. Bu fikir, Ömer b. Hattab'ın hilafet yönetim sisteminde dikkatle incelendi. Onun yönetimi sorumluluk (Emanet) pratiğine ve halkı için güven, saygı, özen ve yüksek öneme yoğunlaştı. Yönetimde birçok reformlar ve yenilikler onun döneminde sunuldu ve o da reform babası olarak bilinir. Yönetimde yer alan yöntem, karar almada birçok kişinin müdahil olduğu şura pratiğinden öğrenilmiş olabilir.

Sonuç olarak, insanlar Allah'a iman ile ekonomik, sosyal ve siyasi faydalar ve refah elde ettiler. Ömer, insanların bilhassa herhangi bir topluluk yığınıni teşkil eden grup olarak yoksul ve yoksun insanların refahı üzerine odaklandı (maslahatu'l-amme). Vatandaşlara Hükümet fikri etkili yönetim için majör tema oldu ve Halife Ömer'in yönetiminde uzunca uygulanmıştı. Mesela, imparatorluğunda hiç kimsenin aç uyumamasını sağlamak için o, muhtaç ya da hasta herhangi biri olup olmadığını görme adına neredeyse her gece baştan sona sokaklarda yürürdü. Bundan dolayı o Faruk (iyi ve kötü arasındaki ayırımı yapan kimse) unvanını kazandı ve onun evi Daru'l-Adale (adalet sarayı) gibiydi. Ayrıca Ömer, Emiru'l-Müminin (Müminlerin emiri) denilen ilk Halife idi.

Bu nedenle bu kavram ve uygulamanın etkili yönetim pratiğinde iyi bir rehberlik sağlayabileceği kuvvetlice önerildi.

Bibliyografya

- [1] Abdul Wahhab Khallaf, *Siasah al-Syar'iyah*, Vol 2, Beirut: Muassasah al-Risalah, 1984.
- [2] Abdullah bin 'Abdul Muhsin al-Turky, *al-Bidayah wa al-Nihayah*, vol. 13, Hajar: al-Taba'ah Wa an-Nasyar, 1998.
- [3] Abi al-Hassan 'Ali B. Muhammad, *al-Ahkam al- Sultaniyyah*, Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiah, 2000.
- [4] Abi Farraj Abdul Rahman bin Ali bin Muhammad Ibnu al-Jawzi, *Manaqib Amirul Mu'minin Umar al-Khattab*, Beirut: Darul Kutub, 1987.
- [5] Ahmad Fathi Bahansi, *al-Siyasah al-Jinayah fi al-Syariat al-Islam*, Mesir: Maktab Darul al-'Umdah, 1965.
- [6] Ahmad Ibrahim Abu Sin, *Idarah Fi al-Islam*, Makkah Mukarramah: Darul Khariji, 1981.
- [7] Abu Ubayd, *Kitab al-Amwal*, Beirut : Dar al-Fikr, 1988.
- [8] Acemoglu, Daron, Simon Johnson, and James A. Robinson, "The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation." *American Economic Review* 91 (2001) (5): 1369–1401.
- [9] Adrianna Kezar TI, "What is more important to effective governance: Relationships, trust, and leadership, or structures and formal processes? SO:New Directions for Higher Education," *Journal New Dorection for Higher Education*, no. 127 (2004), <http://dx.doi.org/10.1002/he>.
- [10] Al- Maqrizi, *Hutat al- Maqrizi*, Chapter 2, Beirut: Dar Sadr, no date.
- [11] Al-Bura'ey, Muhammad A., *Administrative Development: An Islamic Perspective*, London: Kegan Paul International, 1985.
- [12] Al-Asqalani, Ahmad bin Ali bin Hajar, *Fath al-Bari Syarh Sahih al-Bukhari*, vol.5., Amman: Maktabah al-Risalah al-Hadithah, 1997.

- [13] Al-Nasa'i, Abu Abd Rahman Ahmad bin Syuayb, *Kitab al-Sunan al-Kubra*, vol. 3, Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, 1991.
- [14] Asian Development Bank, “*The Public Communications Policy of the Asian Development Bank Disclosure and Exchange of Information*”, <http://www.adb.org/Documents/Policies/PCP/PCP-R-Paper.pdf>.
- [15] Commission on Global Governance, *Our Global Neighbourhood the Report of the Commission on Global Governance*, Oxford: Oxford University Press, 1995.
- [16] Fathi Uthman, *Usul al-Fikr al-Siasi al-Islami*, Vol. 1, Beirut: Mua'ssasah al-Risalah, 1979.
- [17] Gary Smith, “Governance and Civil Society in Globaland Regional Settings,” in *Asia Pacific Governance. From Crisis to Reform*, ed. Charles Samford, England: Cashgate Publishing Limited, 2002.
- [18] Ghalib Abdul Kafi al-Qursyi, *Awlawiyyat al-Faruq fi al- Idarah wal Qadha'*,Beirut: Mua'ssasah al-Kutub al-Thaqafiyah, 1990.
- [19] Goran Hyden, “Governance and the Study of Politics,” in *Governance and Politics in Africa*, ed. Goran Hyden and Michael Bratton, Boulder, CO: Lynne Rienner, 1992.
- [20] Ibnu Manzur, *Lisan al- Arab*, Vol. 6, Beirut: Darul al-Shadr, 1968.
- [21] Ibnu Qayyim al-Jawziah, *al-Turuq al-Hukumiyah fi al-Siyasah*, Cairo: Mu'assah al- Arabiyyah, 1961.
- [22] Irfan Mahmud Ra'ana, *Economic System under Umar the Great*, Lahore: Kashmiri Bazar, 1970.
- [23] M.A Niaz, “Trends and Development in the Tools of Management and Decision Making in Contemporary Period: Appraisal From Islamic Perspective”, Regional Seminar on Islamic Management, Genting Highland: Pahang, April 6-10, 1987.
- [24] Masaudul Alam Choudhury, *Contribution to Islamic Economic Theory- A Study in Social Economics*, London: The Macmillan Press LTD, 1986.

- [25] Mohd. Nakhaie Hj. Ahmad, “Siasah Syar‘iyyah Konsep dan Penerapannya”, Muzakarah ‘Ulama Malaysia, Kuala Lumpur: Maktab Perguruan Islam, December 17-19, 1982.
- [26] Mohd.Zawawi B.Mohd Nordin, “Effective Governance and the Rule of Law,” in *Principles and Practices of Good Governance: the Way Forward for Sabah*, eds. Mohd Yaakub Hj Johari, Sabah: Institute for Development Studies, 2004.
- [27] Muhammad Baqir al-Sadr, *Iqtisaduna*, Beirut: Dar al-Tarut li al-Matbu‘at, 1982.
- [28] Paul Hirst, “Democracy and Governance,” in *Debating Governance*, ed. Jon Pierre New York: Oxford University Press, 2000.
- [29] Report on: “Good Governance” and Democracy: Competing or Complementary Models of Global Political Legitimacy?,” Oxford University: Merton College, March 10th-11th, 2006.
- [30] Rodrik, Dani, Arvind Subramanian, and Francesco Trebbi, “Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development.” *Journal of Economic Growth* 9, (2004) (2): 131–165.
- [31] Sakiko Fukada-Parr & Richard Ponzio, “Governance: Past, Present, Future Setting the Governance Agenda for the Millennium Declaration,” in UNDP Website, http://www.undp.org/oslocentre/PAR_Bergen_2002/gov-past-present-future.pdf.
- [32] Sharifah Hayaati Syed Ismail al-Qudsy, *Efektif Governan Di Malaysia Menurut Perspektif Islam*, K.Lumpur: Penerbit Universiti Malaya, 2004.
- [33] Surtahman Kastin Hasan, *Ekonomi Islam*, Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia, 1990.
- [34] The Institute on Governance, “Governance Principles for Protected Areas in The 21st Century” (paper work discussed organized at Park

Canada, April 22, 2002),
http://www.iog.ca/publications/PA_governance.pdf.

[35] The New International Webster's Comprehensive Dictionary, United State: Trident Press International, 1999.

[36] The Organization of Economic Co-operation and Development, www.oecd.org/dac.

[37] The Rightly-Guided Caliphs,
<http://www.usc.edu/dept/MSA/politics/firstfourcaliphs.html>.

[38] Thomas G. Weiss, "Governance, Good Governance and Global Governance: Conceptual and Actual Challenges," in *the Global Governance Reader*, ed. Rorden Wilkinson, New York: Routledge, 2005.

[39] UNDP, "Governance for Sustainable Human Development: A UNDP Policy Document,"
<http://www.pogar.org/publications/other/undp/governance/undppolicydoc97-e.pdf>.

[40] W. Robert Lovan, *Participatory Governance Planning, Conflict Mediation and Public Decision Making in Civil Society*, England: Ashgate Publishing Limited, 2004.

[41] Zygmunt Bauman, *Postmodern Ethics*, Oxford: Blackwell Publisher, 1993.

Website Kaynakları

<http://www.soc.titech.ac.jp/uem/governance.html>

<http://www.britcoun.org/governance/ukpgov.html>

<http://infoweb.magi.com/igvn>.